

JSV

Labuť velká *Cygnus olor*

BK, KŠ, JB

POZNÁVÁNÍ V PŘÍRODĚ Náš největší vrubozobý pták. Peří je čistě bílé, na krku a hlavě někdy s rezavým nádechem. Zobák mají dospělí jedinci oranžově červený, nohy černé. U kořene zobáku je vyvinutý černý kožovitý hrbol, u samců v době hnízdění značně zvětšený. Mladý pták je šedohnědý s tmavošedým zobákem bez hrbolu. Při dosažení vzletnosti přibývá podíl bílé barvy a poslední zbytky šedohnědého opeření mizí při prvním letním pelichání, někdy mohou být patrné zbytky hnědavé barvy až do druhé zimy. Také zbarvení zobáku se postupně mění přes šedo-růžovou až po oranžově červenou. U mutace „*immutable*“ je zbarvení ve všech šatech bílé a nohy světle šedé nebo narůžovělé. Na vodě má labuť charakteristický postoj: zobák směřuje šikmo dolů, krk je esovitě zahnutý a křídla jsou často polozdvížena. Za letu je nápadný dlouhý natažený krk, charakteristické je hlasité svištění křídel, kterými labuť mává poměrně rychle. Vyskytuje se často v hejnech.

BIOLOGIE Labuť velká má nejraději velké rybníky a jiné vodní nádrže s bohatou litorální i submerzní vegetací. Hnízdí i na velkých řekách, ale dokonce i na malých rybníčcích v blízkosti člověka. Páry se tvoří již na podzim, jsou dosti trvalé a okrsek obsadí brzy zjara. Hnízdo je velká hromada materiálu v porostech rákosu či orobince nebo jen na břehu či ostrůvku. Staví oba ptáci, samec vytrhává materiál z nejbližšího okolí a nosí jej samici. Snášení probíhá od poloviny III. do konce V. Snůška obsahuje většinou 5–7 šedozeleňých vajec, na nichž sedí jen samice 35–36 dní. Mláďata se líhnou současně a v prvních dnech po vylíhnutí se rodiny vrací na noc na hnízdo. Ve vodě vede

hejnkou mláďata matka, zatímco otec hlídá vzadu. Mláďata jsou vzletná za 4,5 měsíce, pohlavně dospívají až čtvrtým rokem. Naši ptáci jsou většinou stálí, zimují ve městech na hromadných zimovištích, která vznikla vesměs v 60. a 70. letech minulého století. Základní potravou labutě velké jsou vodní rostliny, hlavně vzplývavé (okřehek, rdest, douška vodní, stolístek). Za potravou ale labuť vychází či vylétá i na obilná a řepková pole. Na městských zimovištích je ale lidé dokrmují pečivem a jinými zbytky jídel. Ve vodě sbírají potravu na hladině, ponořováním krku a „panáčkováním“.

ROZŠÍŘENÍ Ostrůvkovitě rozšíření labutě velké se táhne od Irska až po Kaspické moře. Již od středověku šlo o populárního chovaného ptáka. Zvláště v západní části areálu se divocí ptáci pářili s chovanými, docházelo k častým introkucím, takže ani v původní oblasti rozšíření (oblast Severního moře a Pobaltí) není možné odlišit divoké populace. K šíření po druhé světové válce, zvláště ale od 70. let 20. století napomohla i přísná ochrana a eutrofizace vod. Celková evropská populace má 86–120 tisíc párů a stále prudce roste. Nejvíce labutí žije ve Velké Británii, Rusku a Švédsku. Druh byl vysazen i v Severní Americe, jižní Africe a Austrálii. I u nás vznikla trvalá populace po druhé světové válce z polodivoce chovaných ptáků, doslova explozivní šíření nastalo rovněž až od 70. let. Ještě v r. 1966 hnízdilo v ČR jen 56 párů, v letech 1973–1977 to bylo již 250–300 párů a vrcholu početnosti, 600–700 párů, bylo dosaženo na konci 80. let. Po nasycení prostředí došlo na počátku třetího tisíciletí k poklesu na 440–500 párů.

ZT

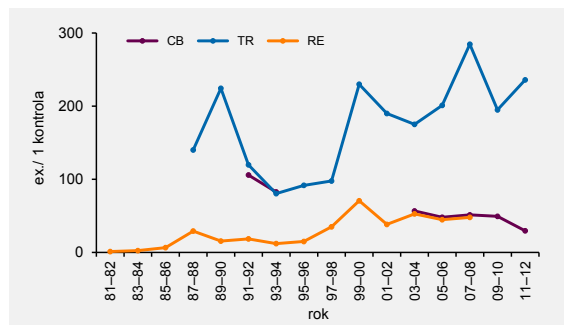

LSU

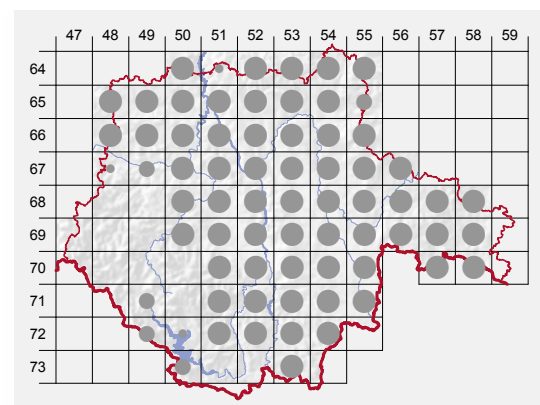
JBU

VÝSKYT V JIŽNÍCH ČECHÁCH Labuť velká díky své velikosti, výraznému zbarvení a častému výskytu v blízkosti lidských sídel je všeobecně známým a populárním ptákem. Hnízdí téměř na celém území kraje, především v nižších polohách v oblastech s dostatkem vodních ploch, hlavně mělkých rybníků s plochami litorální vegetace, ve které staví hnízda, a porostů měkké, ponořené vegetace, která je hlavním zdrojem její potravy. Centrem výskytu jsou rybníční oblasti Blatenska, Strakonicka, Písecka, Českobudějovicka, Tře-

Změny početnosti na Česko-budějovicku, Třeboňsku a ryb. Řežabinec na základě hladinových sčítání v letech 1981–2012; průměrný počet ex. za dvouletá období, n = 34 171 ex. (J. Pykal, J. Ševčík & K. Pecl unpubl.).

boňska a Jindřichohradecka, jednotlivé páry ale hnízdí i v jiných, zřejmě méně vhodných územích. Pro hnízdění jim stačí i malé rybníčky o rozloze nad 0,5 ha, které se vyskytují prakticky kdekoli. Do vyšších poloh pronikají labuť jen vzácně. V Novohradských horách bylo hnízdění zaznamenáno nejvýše na Přesličkovém ryb. u Nových Hradů v 530 m n. m. (BÜRGER et al. 2009) a ve vyšších polohách hnízdí labuť také na Jindřichohradecku. Na Šumavě hnízdí na Lipně, např. na Želnavských tůňích a u Pihlova, ve výšce 730 m n. m., což jsou nejvýše položená hnízdiště v ČR (B. Kloubec, resp. I. Prokop in HUDEC et al. 2011).

Labuť velká obsadila vhodné hnízdní biotopy i v zastavěných územích. Její velká hnízda jsou poměrně častým jevem na mnoha návesních rybnících a nezřídka bývají umístěna v bezprostřední blízkosti frekventovaných cest. Skutečnost, že se labuť chová ve vztahu k člověku až nápadně krotce, má pravděpodobně více příčin. Jednou z nich je fakt, že labuť i přes svou velikost u nás nikdy nebyla předmětem intenzivního lovu a pronásledování. Další zřejmou příčinou je původ jihočeské populace, jejímž základem byly především krotké páry chované pro okrasu v zámeckých a městských parcích, jejichž potomci byli vysazováni či volně odlétali do přírody.

Labuť velká začala hnízdit ve volné krajině jižních Čech, podobně jako i v jiných rybníčních oblastech v ČR, až v polovině 20. století. Do té doby byla u nás prakticky neznámým druhem. PALLIARDI (1852) se o ní zmínil jen jako o uměle chovaném druhu, VAŘEČKA (1895) ji z Písecka z konce 19. století vůbec neznal, podle BATI (1933) se vzácně objevovala na tahu a byla chována na hlubockých rybnících. Ve sbírkách muzea na zámku Ohrada je mládě z r. 1883 z Hluboké n. Vlt. (ČENĚK 2006). Trvalá populace vznikla až po druhé světové válce (HORA 1988).

Nejméně od r. 1942 hnízdil jeden pár střídavě na rybnících Bisingrovský a Stejskal nedaleko zámku Čimelice, přičemž původní pár byl vysazen (J. Vlček in HORA 1988). Od r. 1948 hnízdil pár s amputovanými křídly na ryb. Sladovna v Blatné, který byl chován již před r. 1945 na vodním příkopu zámku (ANDRESKA 1977). V obou případech mláďata, pokud nebyla odchycena pro účely vysazování, na podzim volně odlétala do přírody. Kroužkování jedinci byli zastížení na mnoha místech jižních a západních Čech, ale

DJ

DB

JB

také v Rakousku, Bavorsku a severní Itálii. V r. 1953 již labuť hnízдила u Čes. Vrbného na okraji Čes. Budějovic; v zoologické sbírce R. Prázného v Národním muzeu v Praze je neoplozené vejce, které bylo odebráno z hnízda po vyvedení mláďat. V r. 1960 vyhnízdil pár na ryb. Černiš (M. Hecl) a z téhož roku pochází neoplozené vejce z hnízda u Dívčic ve sbírce R. Prázného (vše HORA 1990).

Z Blatenska začalo osídlování blízkého Horažďovic (tehdejší Západočeský kraj) a k šíření došlo i v okolí Blatné (VANĚČEK 1967). Mláďata labutí z hnízdišť na Blatensku byla vysazena na více místech jižních Čech, mimo jiné v Jindř. Hradci, Kardašově Řečici a Hluboké n. Vlt., což přispělo k dalšímu šíření druhu (ANDRESKA 1977). V páru, který hnízдил v r. 1961 na Vrbenském rybníku, byla samice z Blatné, zatímco původ samce s modrým kroužkem s číslem 12 nebyl znám (ANDRESKA 1977).

V r. 1966 hnízdivo v jižních Čechách devět párů: po čtyřech párech v okresech Strakonice a Čes. Budějovice a jeden pár v okrese Písek (HORA 1988). V r. 1970 labuť velké poprvé zahnízdila na Třeboňsku – na Břilickém ryb. (Z. Mácha in HORA 1988 a 1990), v r. 1972 poprvé na ryb. Velký Tisý (HANZÁK 1974). Z Táborska je první hnízdivo známo z r. 1974 z Turoveckého ryb. (J. Zima in HORA 1990 a in FIŠER 2006).

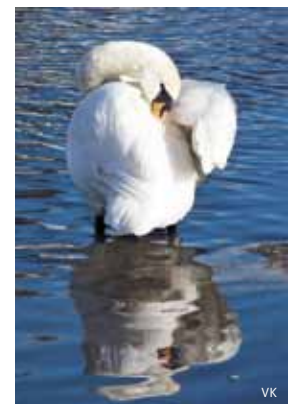
V letech 1980–1985, 1995 a 2000 byla v rámci celostátních sčítání zjištěna i početnost hnízdících, nehnízdivých a zimujících jihočeských labutí. V prvním období počet hnízdících párů (vč. neúspěšně hnízdících) v jižních Čechách, tehdy včetně okresu Pelhřimov, dosáhl vrcholu v r. 1983, kdy byl odhadnut na 130–140 párů (HORA 1990). Při červnových sčítáních v letech 1995 a 2000 bylo napočítáno 118, resp. 109 hnízdících párů (SVOBODOVÁ & REŠL 2002), což odpovídá nejméně 130–150 párům (J. Hora in litt.).

Jihočeské labuť páry vodí 1–9, nejčastěji 4–6 mláďat. Převládají mláďata s přirozeným šedohnědým zabarvením, zastoupení jedinců bílé mutace (*immotabilis*) v jihočeské populaci činilo v letech 1980–

1985 19% a alespoň jedno bílé mládě bylo v 41% rodin (HORA 1990), v r. 1995 byly odpovídající hodnoty 18, resp. 27%, a v r. 2000 18, resp. 43% (SVOBODOVÁ & REŠL 2002). Mezi příčinami 103 neúspěšných hnízdění v období let 1980–1985 převažovala lidská činnost, především úmyslné nezákonné zásahy, jako vybrání, rozbití a propíchnutí vajec (HORA 1990). V období nárůstu počtu hnízdících párů labutí totiž docházelo zároveň vlivem zvyšování intenzity chovu kaprů k prudkému poklesu počtu hnízdících kachen a dalších druhů vodních ptáků, což bylo způsobeno úbytkem jejich přirozené potravy, tj. zooplanktonu a bentosu v rybnících. Tyto negativní změny začaly být na mnoha místech přisuzovány labutím a šířily se informace o tom, že hnízdící labuť vyhánějí a likvidují hnízdící kachny.

Při sledování vlivu různých charakteristik prostředí na výběr hnízdišť v CHKO Třeboňsko (FIŠEROVÁ et al. 2003) bylo zjištěno, že labuť při hnízdění dává přednost středně velkým rybníkům (4–14 ha) s vyšším podílem litorálních porostů a členitějším břehem. Důležitá je také přítomnost ponořené vegetace, která jim zajišťuje dostatek potravy po celou dobu hnízdění, přičemž labuť je schopná sbírat potravu z hloubky až 1 m. Hnízdní okrsek je před jedincem téhož druhu agresivně obhajován, na rybnících o rozloze 5,5–6,5 ha již hnízdící pár nedovolil jinému páru ani přistát.

Současně s nárůstem počtu hnízdících párů začala vznikat i letní shromaždiště nehnízdivých, většinou pohlavně nedospělých jedinců na rozlehlejších rybnících Českokbudějovicka a Třeboňska a také zimoviště na nezamrzajících úsecích řek ve městech. I když se hnízdící populace stabilizovala, celková početnost labutí stále mírně stoupala. V období let 1980–1985 byl při jednorázových červnových sčítáních napočítán nejvyšší stav (hnízdivé páry, mláďata a nehnízdivé ptáky) v r. 1983 – 1 060 ex., v r. 1995 to bylo 1 276 ex. a v r. 2000 1 507 ex., přičemž stavy nehnízdivých jedinců vzrostly z 529 ex. v r. 1983 přes 624 ex. v r. 1995 na 894 ex. v r. 2000 (HORA 1990, SVOBODOVÁ

& REŠL 2002). V 80. a 90. letech se velká letní pelichaně nacházela hlavně na Českobudějovicku, avšak po r. 2000 už nebyla zaznamenána, zatímco na Třeboňsku se shromažďovaly stovky labutí, jako např. 16. VIII. 2004 308 ex. na Horusickém ryb., 27. VII. 2007 500 ex. na Záblatkém ryb. a 17. VII. 2012 320 ex. na Horusickém ryb. (MACHÁČEK et al. 2008, J. Ševčík in litt.). Na ryb. Řežabinec bylo nejvíce napočítáno 196 ex. 24. VII. 2011 (J. Závora, avif.birds.cz).

Také údaje o celkových početních stavech labutí zjištěné pravidelným hladinovým sčítáním na několika desítkách rybníků Třeboňska a Českobudějovicka ukazují od 80. let minulého století snížení rychlosti nárůstu početnosti. Zatímco na Českobuděj-

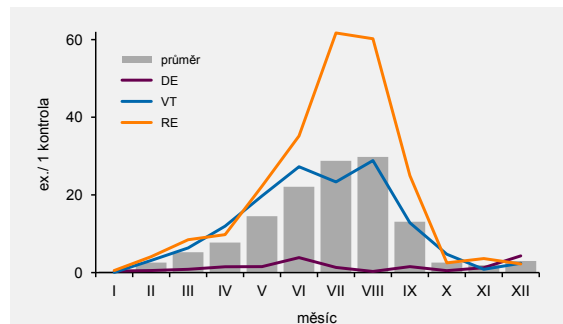
již početnost značně klesá a na nižších počtech se drží až do jarních měsíců.

Blatenské labutě původně zimovaly na řece Otavě v Katovicích u Strakoníc, kde se v r. 1961 jeden pár pokusil o hnízdění, ale samice uhynula (FIALA 1963), v zimě 1960/1961 poprvé zimovaly na soutoku Otavy a Volyňky ve Strakonících. Postupně zde vzniklo první významné zimoviště na jihu Čech (PYKAL 1974, 1982), od poloviny 60. let je známé zimoviště na Vltavě a Malši v Čes. Budějovicích a od první poloviny 70. let na Otavě v Písku (HORA 1990).

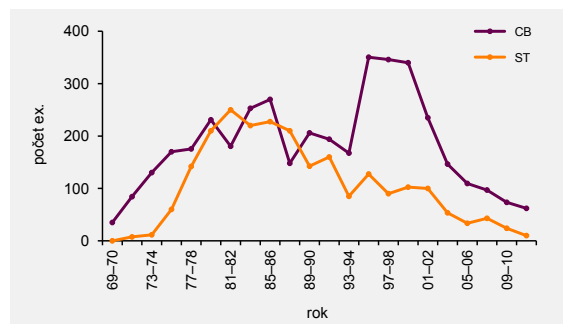
Při lednových sčítáních v letech 1981–1985 kolísaly stavy labutí v jižních Čechách mezi 561 ex. v r. 1981 a 753 ex. v r. 1985. Největšími zimovišti byly v té době Vltava a Malše v Čes. Budějovicích, soutok Otavy a Volyňky ve Strakonících a Otava v Písku s nejvyššími stavy v r. 1982: 270, 250 a 170 ex. (HORA 1990). Při sčítání v I. 1995 bylo v jižních Čechách zjištěno celkem 710 labutí, na uvedených zimovištích 266, 122 a 90 ex. (HORA 1995b) a při sčítání v I. 1996 celkem 780 ex. a 351, 108 a 59 ex. (HORA 1996). Po r. 2000 se na českobudějovickém a strakonickém zimovišti stavy rychle snížily na celkový počet 100–150 ex. v posledních letech (PYKAL et al. 2012). Přitom v Českobudějovické pánvi je početnost labutí v hnízdící době stabilní, což spolu s výsledky sčítání na Třeboňsku naznačuje, že za úbytkem na jihočeských zimovištích není úbytek labutí na rybnících – podle PYKALA et al. (2012) je důvodem častější zimování labutí na území Německa a Rakouska, jak to dokumentují výsledky kroužkování. Z vyhodnocení zpětných hlášení kroužkovaných jedinců vyplývá, že od r. 2003 v jižních Čechách zimuje sotva polovina jihočeských labutí a podíl labutí zimujících v Německu a Rakousku se zvýšil na 20–45%. Jako jednu z příčin této změny autoři považují vzestup početnosti polokrokových kachen divokých (vypouštěných myslivci do honítek) na zimovištích ve městech a následný nedostatek potravy pro labutě, protože kachny jsou při krmení lidmi mnohem hbitější než labutě.

Skutečnost, že labuť velká působí v jižních Čechách dojmem všeobecně rozšířeného a běžného druhu, je způsobena hlavně její velikostí, nápadností a častým výskytem v blízkosti člověka. Velikostí hnízdící populace se však řadí spíše mezi vzácnější druhy, a proto si stále vyžaduje pozornost a ochranu.

Sezónní výskyt na rybnících Dehtář, Velký Tisý a Řežabinec na základě hladinových sčítání; n = 11 828 ex. (B. Kloubec, J. Ševčík & K. Pecl unpubl.).

Změny početnosti na zimovištích v Čes. Budějovicích a Strakonících v letech 1969–2012; průměr z maximálních počtů za dvouletá období; 69–70 = zimní období 1968/1969 a 1969/1970 atd. (PYKAL et al. 2012, upraveno).

jovicku početnost po r. 2000 výrazně klesla ve srovnání s první polovinou 90. let, na Třeboňsku došlo ke zvýšení stavů (MACHÁČEK et al. 2008). Dlouhodobý nárůst však byl přerušen znatelným poklesem mezi roky 1990–1995, který byl zaznamenán i v celostátním měřítku při Jednotném programu sčítání ptáků (jpsp.birds.cz). Nejvyšší stavy labutí na shromaždištích na velkých rybnících Českobudějovicka a Třeboňska byly zaznamenány od V. do IX., kdy je dostatek přirozené potravy, s výrazným maximem v VII. a VIII. Od IX.

